

Edellisen johdosta

Väittelynalaisessa kirjoituksessaan s. 34 tri Fazekas selittää, kuinka »Urmensch» hänen mukaansa aluksi osasi vain itkeä ja nyyhkyttää. Tästä sitten alkoi äänihuulten ja kurkunpään kehitys varsinaista artikulaatiota kohti. Tälle primitiiviselle tilalle hän sanoo eräiden apinalajien ääniorgaanien, äänenmuodostuksen ja kuorossa ulvomisen muodostavan hyviä paralleleleja. Koska kirjoittajan kuvaama alkeellinen, kaikkeen tapahtuvaan $\eta^o\theta\eta^o$ -murahduksin reagoiva olento elävästi vastaa mielikuvaani gorillasta, otaksuin vaistomaisesti tässä tarkoitettavan jotain homo primigeniuksen kaltaista esi-ihmistä. Valitan vilpittömästi väärinkäsitystäni.

Tri Fazekas kysyy, mikä on mielipiteeni

inhimillistä alkukieltä ja kielen kehitystä koskevista tutkimuksista. Hän epäilemättä tietää hyvin, että monien tutkijain mielestä puheen ensi alkujen rekonstruoiminen ei ole kielitieteen mahdollisuuksien rajoissa. Nykyisistä fennougristeista on ainakin Knut Bergsland ilmaissut kantansa tässä asiassa omaa käsitystäni vastaavalla tavalla lausueksaan: »Og helt avvisende må man ha lov til å stille seg overfor forsøk på ved sammenligning av moderne — eller i alle fall relativt moderne — språk trengje tilbake til språkenes urtid, til primitive språk i egentlig forstand, slik som det nå nylig igjen har blitt forsøkt» (Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap XV, 1949, ss. 365—366). Kuitenkaan arvosteluni lähtökohtana ei niinkään ollut halu kieltää

oikeutusta tämänlaatuiselta tutkimukselta sinänsä; tahdoin sanoa sanasen tri Fazekasin *t u l o k s i s t a*, jotka ovat täydessä ristiriidassa nykyisen kielitieteen käsitysten kanssa, monesti jopa järjenvastaisia. Sen takia on pelkkää hämäystä, että hän ikäänkuin tuekseen viittailee tuon tuostakin tunnettujen teoreetikkojen mielipiteisiin. Hehän ovat olleet kielitieteelle pohjaa panemassa eivätkä sitä repimässä.

Ei ole varsin kaunista yrittää uskotella, että arvostelija on toiminut ilkeämielisesti ja tarkoituksellisesti muunnellut käsittelemänsä artikkelin sisällystä. Olisin mielelläni tuonut esiin myös ansioita, jos sellaisia olisi havainnut. Lyhyen arvostelun puitteissa ei voi tarkastella kaikkea, mitä kirjoittaja puolestaan pitää tärkeänä. Toisaalta esitin vain murtoosan niistä huomautuksista, joihin artikkelin detaljit olisivat antaneet aiheetta.

Tri Fazekas soimailee minua siitä, etten ole lähemmin selittänyt mitä hän *η^o*-merkillä tarkoittaa. Nyt kun selitys on yllä nähtävissä, ymmärrettäneen miksi minusta oli tarpeetonta tuhlati tilaa sen yksityiskohtaiseen selostamiseen. Minun näkökulmastani katsoen ko. rekonstruoitu alkuartikulaatio variaatioineen on tieteellisesti arvoton fiktio. Sen vuoksi jätän myös kirjoittajan »äänneopillisen synteesin» silenssä enkä tunnusta hänen 70 kielestä poimimilleen sanoille minikäänlaista todistusaineiston arvoa. Käsityksessäni, että tämän materiaalin osien (sano-kaamme vaikkapa *naatti* ja *kenkä* sanojen) välillä on vaikea havaita minkäänlaista äännteellistä yhtäläisyyttä, pysyn siis edelleen, varustakoon tri Fazekas sen kuinka monella päivittelevällä huutomerkillä tahansa.

Mitäkö odotin äänneseikkojen selvitelyssä? Edes jonkinvertaista kritiikkiä, mutta toivoin ei toteutunut.

Äännelakien tai ehkä varovaisemmin sanon tietyissä rajoissa tapahtuvan säännön mukaisen äännekehityksen olemassaoloa ei kukaan äännehistorioitsija voi kieltää. Sen sijaan lienee jo melko yleisesti hylätty käsitys, että nämä »lait» olisivat ehdottomasti poikkeuksettomia. Oma näkemystäni olen äskettäin esittänyt FUF XXXI 341—343, mihin saanen tässä viitata. Ne artikulaation muunnokset, joihin tri Fazekas »synteesisään» nojautuu, ovat kyllä kaikki fonettisia tosiasioita, mutta vika on siinä, että hän operoi niillä täysin mielivaltaisesti ja epäsystemaattisesti.

Marrin peruselementtien mainitseminen Fazekasin käsitysten yhteydessä ei ole tyhjä huitaisu, vaan vertaus: kumpikin teoreetikko luulee voivansa johtaa kiellet muutamasta alkuartikulaatiosta, joita Marrilla on neljä,

Fazekasilla taas vain yksi, mutta kameleonttimaisesti muuntautumiskykyinen.

On hiukan outoa, että rohkeasti rekonstruoiva tri Fazekas näyttääkin vastineessaan asettuvan Brugmannin kannalle ja siis suhtautuvan kieltävästi rekonstruktioiden mahdollisuuteen. Vai tarkoittaako hän, että on vaikeaa »perinteellisesti» rekonstruoida erilisiä alkukieliä mutta helpompaa hänen tavallaan rakennella yleisinhimillistä alkukieltä? Niin kyllä asia epäilemättä onkin. Muuten Brugmannin käsitys ei suinkaan saanut jakamatonta kannatusta edes hänen eläessään, saatikka myöhemmin. Kysymykset, mistä rekonstruoidut alkumuodot ovat kantakieliin »putkahtaneet» ja mihin niillä pyritään, ovat lapsellisia. Jos tri Fazekasin maininnan »sm. (sgr.) *kala*» sanasta saa käsittää niin, että sana juuri tämänasuisena kuvastaa hänenkin mukaansa vanhinta suomalais-ugrilaista äännöstä, olen todella iloinen hänen edistymisestäään ja suon puolestani mielihyvin hänelle oikeuden kuvitella tämän sanan muotoa *sm.-ugr. resp. ural. kantakielen* takaisissa kielenvaiheissa sellaiseksi kuin hän suinkin haluaa. Minulla ei näet ole enää mahdollisuuksia eikä siis tarvettakaan arvostella sellaisia rekonstruktioita. Tavallisen kielitieteen välinein ei liioin niitä etymologisia rinnastuksia, joita tri Fazekas tekee etsiesään *kala* sanalle *η^oθη^o*-vaiheen aikuisia sukulaisia indoeurooppalaiselta taholta, voitane punninta muuta kuin ru. *kolja* ja lat. *anguilla* sanojen osalta. Edellisen katsoo Falk-Torp, johon Hellquistkin viittaa, johdannaiseksi *kol* 'hiili' sanasta ja jälkimmäinen taas liittyy etym. sanakirjojen mukaan johdannaisen tavoin *anguis* 'käärme' sanaan; *-ll-* on joka tapauksessa jokin erillinen aines. Nämä seikat vaatinevat tri Fazekasia hiukan tarkistamaan ajatuksiaan, ellei hän sitten kelpuuta esim. *kala* ja *kol* sanoja toistensa sukulaisiksi: olivathan käteen otettavia esineitä alkuihmisen maailmassa molemmat.

Kun sanon, että Fazekas esittää aineistosaan kaikenmoiset sanat myöhäisiä deskriptiivisiä aineksia ja nuoria lainasanoja myöten kronologisesti samanarvoisina, puhun tavallisen kielitieteen kielellä. Eivät löysät hypoteesit muinaisista sekoittumista ja muut senkaltaiset »toteamukset» tee tyhjäksi tosiasiata, että esim. suomalais-ugrilaissa kielissä deskriptiivisten sanojen valtaosa on nuorta kerrostumaa, jota ei voida etymologisesti selvittää sillä tavoin kuin muuta sanastoa. Näitäkin sanoja Fazekas silti on luetteleensa ottanut. Artikkelissaan s. 10 hän ilmoittaa pitävänsä kaikkia alempana luettelemiaan erikielisiä sanoja samaan juureen kuuluvin. Suomen kielen osastossa esitetään

omaperäisten ainesten yhteydessä mm. germaanisiet lainasanat *nauttia* ja *neula* sekä lappalaisperäinen *naakkia*. Eivätkö siis mainitut lainasanat lopultakaan ole omaperäisten kanssa samaa juurta, vai kuinka tri Fazekasin referaattiini liittämä protesti on ymmärrettävissä?

Selväähän se, että aaltoteoria saa tri Fazekasilta kannatusta. Miten tämän teorian kelpoisuuden laita lieneekin, se voinee helposti muodostua mieluisaksi takaportiksi tutkijalle, joka ei kykene käymään rajaa omaperäisen ja lainatun välillä silloinkaan, kun siihen on kriteerejä olemassa.

Kirjoituksessaan s. 9 tri Fazekas todella vertaa unk. *térd* sanaa mm. siihen skand. sanaperheeseen, jota nykyruotsissa edustaa *trå*. Pitkästä luettelosta olen poiminut esimerkeiksi vain nämä pari sanaa.

Kun sitten taas tulemme unk. *nyil* sanaan ja sen sm.-ugr. sukulaisiin, pääsemme kiinteälle maaperälle. »LpK *null, nill*» on luettava Kld. *nüll, T nüll-* (vrt. Genetz, Kuollan Lapin sanak. n:o 1121). Molemmat vastaavat tarkoin lpN *njuollå* sanaa, lpT *ī* on *ī-n* aiheuttaman myöhäisen palatalisaation kautta kehittynyt *ǰ*:sta (< klp. *ō*). Tämän *nuoli* sanamme lappalaisen vastineen rinnastaminen *nuija* sanaan sekä etymologia: *Ruija* ~ **trulla* olisivat makupaloja pilkkakirveelle. Syrj.-vojtj. loppu-*l*:n murteittain tapahtunut sekundäärinen *v*:ksi muuttuminen resp. vokaaliutumisen on päivänselvä asia, mutta tri Fazekas luulee voivansa kiistää sen yhdistämällä *kieli* perheeseen unk. *lélek* sanan eli **-kk-*deminutiivisuffiksilla varustetun sm. *lölyly* sanan vastineen. Niin sitä pitää, sanoisi kaiketi Wettenhovi-Aspa, jos vielä eläisi. Se, mitä puhun unk. *nyil* sanan vokaaliasusta, on tri Fazekasin huutomerkki-kaneetista huolimatta täysin asiallista. Olen sm.-ugr. vokaalioppia luennoidessani joutunut tarkoin perehtymään unk. *nyil* ja *in* sanojen vokaalistoriaa käsittelevään kirjallisuuteen, joten tri Fazekasin sitä koskeva selostus ei tarjoa minulle mitään uutta. (Luentokäsikirjoitukseni, joka on halukkaiden nähtävissä, sisältää samat asiat, mutta täydellisemmässä muodossa.) Mainituissa yhteydessä olen esit-

tänyt, että unk. sanojen etuvokaali voi olla etymologisesti rinnastettavissa vastaavien vogulin sanojen *ē*:hen. Ts. pidän mahdollisena kehitystä sm.-ugr. **ō* > (unk.-vog. kieliyhteyden aikana) **ē*, mistä edelleen varhaiskantaunkarissa, sm.-ugr. kvantiteettijärjestelmän vielä voimassa ollessa, **ǰ* > **ī*. Nykyunkarin kvantiteettivaihtelu ei ilmeisesti valaise aikaisempia kvantiteettisuhteita ollenkaan (vrt. Steinitz, Vok. 92). En minäkään ole puhunut mitään *nyil, in* muotojen pitkän vokaalin vanhemmuudesta sen kanssa paradigmaattisesti vaihtelevaan lyhyeen *i*:hin verrattuna. En ole myöskään väittänyt Gomboczin edellyttäneen tässä nimenomaan pitkää *ǰ*-vokaalia. Tri Fazekasin siteeraamassa suppeassa lauseessani sana »pitkä» on varta vasten pantu sulkuihin siitä syystä, että vain toinen mainitsemistani tutkijoista, nim. Simonyi, lähtee pitkstä *ǰ*:sta (Nyr. XXXVIII 291). Virheidenetsimistöuhussaan keskustelukumppanini tulkitsee kirjoitustani niinkin, että pidän *nyilunk* muodon toisen tavun vokaalia alkuperältään suffiksaalisena. Ottamatta mitään kantaa tähän kysymykseen olen vain huomauttanut, että Fazekasilla esiintyvä teoreettinen vartalo *nīlu-* on saatu abstrahoimalla mon. l. p. poss.-suffiksilla varustetusta muodosta, jossa *u* on yhteinen kaikille takavokaalisille konsonanttivartaloille, so. substantiiveille, joiden yks. nominatiivi on nykykielessä konsonanttiloppuinen. Tästä seuraa — jos tarkastelemme asiaa Fazekasin kannalta — kaksi vaihtoehtoa: *j o k o nyilunk* muodon *u* ei kelpaa todistukseksi tämän sanan aikaisemmasta *ǰ*-loppuisuudesta *t a i* sitten ovat nykyisin konsonanttiloppuiset sanavartalot aikaisemmin yleisesti päättäneet *ǰ*:hen. Jälkimmäinen päätelmä olisi tietysti mahdoton.

Vastineessaan tri Fazekas esittää koko joukon etymologioita, sekä arvostelemastani kirjoituksesta otettuja että uusiakin. Ne ovat järjestään sellaisia, ettei niille voisi myöntää kotipaikka-oikeutta tieteellisen aikakauskirjan palstoilla, ellei lehtemme olisi pitänyt toki tässäkin tapauksessa kohtuullisena noudattaa »audiatur et altera pars»-periaatetta.

ERKKI ITKONEN

Toimitus katsoo keskustelun asiasta päättyneen.